
РОЗДІЛ 6

БОРОТЬБА ЗБРОЙНИХ ВІДДІЛІВ ОУН І УПА З РАДІАНСЬКИМ КАРАЛЬНО-РЕПРЕСИВНИМ АПАРАТОМ

1. Проблеми радянізації західноукраїнського регіону у 1944 р.

Початок 1944 р. позначений широкомасштабними діями Червоної армії. Стратегічні плани Ставки Військового Головного Командування (ВГК) передбачали організацію могутніх ударів на південній ділянці німецько-радянського фронту від Овруча до Херсона, розчленування ворожих військ з наступним виходом до річок Південний Буг, Інгулець та Дністер.

У січні 1944 р. війська 1-го Українського фронту розпочали на півночі України Ровенсько-Луцьку операцію, в ході якої 13-та й 60-та армії генералів М. Пухова й І. Черняхівського завдали ударів з району Сарн на Ковель і в Шепетівському напрямкові. 2 лютого 1-й гвардійський корпус оволодів Луцьком, а підрозділи 6-го гвардійського корпусу вибили німців з Ровно. Наступного дня гітлерівці залишили такий важливий залізничний вузол, як Здолбунів. З'єднання 60-ої армії в першій декаді лютого витіснили війська 4-ої танкової армії вермахта з Шепетівки.

Значну допомогу регулярним збройним силам надавали радянські партизани. На початку року Український штаб партизанського руху (УШПР) затвердив план бойових дій на січень—березень, за яким десятки з'єднань і загонів спрямовувалися в зону дій 1-го і 2-го Українських фронтів. Одним з прикладів ефективної взаємодії партизанів з Червоною армією стала операція по оволодінню залізничним вузлом Овруч. Бійці з'єднання С. Маликова 18—19 листопада розгромили ворожий гарнізон у місті й на станції Ігнатопіль і передали їх під контроль 15-му гвардійському стрілецькому полкові. Під час боїв за Коростень з'єднання М. Салая, О. Сабурова, С. Маликова й кілька інших загонів підпорядковувалися командуванню 60-ї армії, виконуючи не лише допоміжні функції, а й ведучи самостійні бої.

Тісна співдія армії з партизанами мала дальній приціл: після проходження регулярних з'єднань на захід саме на останні покладалося завдання оволодіти ситуацією в краї і нейтралізувати можливі підривні акції українських повстанців. Щоправда, дану функцію вони мали виконати вже після переформування партизанських загонів у підрозділи НКВС.

Тим часом у період весняного наступу війська 1, 2 і 3-го Українських фронтів невпинно просувалися до західних кордонів. У ході Про-

скурівсько-Чернівецької операції армії, якими командували Д. Лелюшенко, П. Рибалко, А. Гречко, К. Москаленко, 18 березня визволили Вінницю, 25 — Проскурів, 29 — Чернівці, 15 травня — Тернопіль.

В результаті Умансько-Ботошанської операції війська 2-го Українського фронту відкинули німецькі, румунські й угорські з'єднання на 200—400 км, форсували Південний Буг, Дністер, Прут, сприяючи 1-му Українському фронтові в розгромі кам'янець-подільського угруповання, а 3-му Українському — у знищенні ворожих частин між Південним Бугом та Дністром.

У ході Львівсько-Сандомирської операції, що розпочалася 13—14 липня, війська 1-го Українського фронту на чолі з маршалом І. Конєвим прорвали оборону ворога завдовжки у 200 км й оточили 8 його дивізій у районі м. Броди. Одну з ділянок німецької лінії оборони утримувала гренадерська дивізія військ СС “Галичина”, що діяла у складі 13-го німецького армійського корпусу. 18 липня червоноармійські танкові з'єднання на північному заході від Бродів прорвали позиції 13-го армійського корпусу й оточили його. З бродівського “котла” вдалося вирватися з боями лише 800 дивізійникам¹.

В результаті Львівсько-Сандомирської операції радянські війська розбили групу армій “Північна Україна” і звільнили міста Львів, Володимир-Волинський, Рава-Руська, Станіслав, Стрий, Дрогобич, Борислав, Самбір, Перемишль. До кінця жовтня 1944 р. завершилося повне вигнання гітлерівців та військ їхніх союзників за межі України. У Львівсько-Сандомирській операції знову були задіяні об'єднання і з'єднання, якими керували генерали українського походження — К. Москаленко (38-ма армія), П. Рибалко (3-тя гвардійська танкова армія), Д. Лелюшенко (4-та танкова армія), А. Гречко (1-ша гв. армія), А. Гетьман (танковий корпус), А. Темник (1-ша гвардійська танкова бригада). Чимало українців представляли середню й нижчу командну ланку Червоної армії. Та найбільше громадян України було серед рядового складу Українських фронтів, які поповнювалися з призовного контингенту визволених територій УРСР.

Мобілізаційна політика Кремля у Західній Україні мала особливий підтекст: поряд з поповненням радянських збройних сил ставилося завдання позбавити такої можливості самостійницькі формування, тобто підірвати соціальну базу національно-визвольного руху. Безпосередньо з цією проблемою зіткнулися керівники партійно-радянських органів західних областей, на яких покладалося утвердження радянського режиму в краї. Один з них, секретар Ровенського обкому КП(б)У В. Бегма адресував М. Хрущову доповідну записку, в якій зазначалося, що контроль УПА над значними територіями не дає змоги місцевому активі розгорнути свою діяльність. Останній, побоюючись терористичних акцій, здебільшого відсиджується в райцентрах. Вихід з цього становища обласний функціонер вбачав у тому, щоб здійснити в області поголовну мобілізацію чоловіків віком від 17 до 50 років й “відправити подалі в тил східних областей, де їх розсортувати: частину до армії, а частину у робочі батальйони”². Хрущов, інформуючи Сталіна про ситуацію на Волині, виклав цю думку і доповнив її конкретними цифрами. “Щоб позбавити можливості націоналістів вербувати чи то добровільно, чи то примусово учасників своїх

банд, — писав він, — треба провести мобілізацію всього чоловічого населення призовного віку. Всіх мобілізованих негайно відвести в тиллові округи і після фільтрації кращу частину спрямувати у бойові формування”. В документі зазначалося, що призову підлягає 71,5 тис. мешканців визволених районів. Не маючи апарату для здійснення цієї широкомасштабної акції, керівництво республіки домовилося з командувачем 1-го Українського фронту маршалом Г. Жуковим про участь у цій справі армійських і фронтових відділів комплектування³. Останнє зауваження спростовує твердження тих, хто заперечує примусову мобілізацію населення Західної України так званими “польовими військкоматами”.

Владна вертикаль спрацьовувала майже автоматично. В одному з документів ДКО пропонувалося для “наведення належного порядку” й “ліквідації діючих банд” у західному регіоні республіки “відмобілізувати до 20 березня 1944 р. всіх чоловіків призовного віку визволених районів Ровенської та Волинської областей, причому в першу чергу до 30-річного віку, й надалі в міру звільнення районів західних областей відразу ж відмобілізувати призовні контингенти”⁴.

Про тотальний характер мобілізації свідчать наступні дані. Від початку 1944 р. до 25 квітня діючу армію поповнило близько 170 тис. мешканців Ровенської, Волинської і Тернопільської областей. До 23 вересня із Львівської області було мобілізовано 33 745 українців і 13 701 поляк, Тернопільської — відповідно 105 761 і 30 072, Дрогобицької — 25 004 і 9197, Станіславської — 50 784 і 8434, Волинської — 79 472 і 3067, Ровенської — 98 693 і 5262, Чернівецької — 59 561 і 2145, а всього 524 898 осіб, у тому числі 453 020 українців і 71 878 поляків⁵.

Лише польовими військкоматами 1-го Українського фронту на 27 березня 1944 р. було залучено 75 709 осіб призовного віку з Волинської, Ровенської і Тернопільської областей, 2-го Білоруського фронту — 8614 осіб, звичайними військкоматами — 2826⁶. 2-й Український фронт протягом березня—квітня 1944 р. отримав з визволених районів України 300-тисячне поповнення⁷. На другу половину 1944 р. в кількох загальновійськових арміях чотирьох Українських фронтів громадяни республіки становили від 50 до 80 % особового складу⁸.

Радянські мобілізаційні акції у краї наштовхнулися на відчутні перешкоди. Керівництво ОУН і командування УПА наказали своїм пропагандистським відділам і бойовим групам всіляко протидіяти спробам обезлюднити Полісся, Волинь, Галичину, де вони дислокувалися. В одній з підпільних летючок, датованій 30 березня 1944 р., наголошувалося: “Московський імперіалізм хоче загнудати наших українців мобілізацією. А потім, маючи нас в руках, кинути в карних загонах на першу лінію, на гарматне м’ясо, або морити голодом в таборах праці”. Листівка закликала брати до рук зброю і боротися за свободу й інтереси української нації⁹.

Боївки СД, повстанські підрозділи підкріплювали ідеологічну роботу в масах терористичними засобами, застосовуючи силу не лише проти партійно-радянського активу й військових комісарів, що здійснювали мобілізацію, а й проти самих призовників, особливо добровольців. Так, в інформації секретаря Станіславського обкому КП(б)У

М. Слоня повідомлялося про напад упівців на охорону колони новобранців, яка прямувала до м. Солотвин, в результаті чого всі 250 призовників поповнили повстанські лави. У документі зазначалося, що через протидію націоналістів ухилилися від призову в армію понад 15,5 тис. осіб¹⁰. В. Бегма інформував столичну владу про те, що після початку мобілізації на Ровенщині мешканці багатьох населених пунктів (зокрема Мізоч, Дермань, Білашов) масово відійшли в ліси і не дали жодного призовника¹¹. А в документі за підписом наркома держбезпеки УРСР С. Савченка зазначалося, що до 20 березня 1944 р. до військкоматів області прибуло всього 6 600 новобранців, у тому числі у Здолбунівському районі — лише 18 із 700, а в Цуманському районі тільки в чотирьох селах мобілізаційні органи недорахувалися близько 1 тис. призовників, які пішли в розташування повстанської армії¹². У Дрогобицькій області підлягало призову 59 тис. осіб, з них уникли мобілізації майже 9 тис. У деяких районах явка ледь сягала 35 %, у Ново-Стрілківському — 10 %, а решта відійшли в ліси. 42 мешканці с. Чернишов, 83 — Ляшки Долішні, 73 — Молдиничі разом з головами сільських рад вирішили розділити долю повстанців замість того, щоб служити у Червоній армії¹³.

Від 25 квітня до 2 травня 1944 р. у Тернопільській області ухилилися від мобілізації в лісах 2 551 потенційних призовників, у Станіславській (від 3 до 14 травня) зафіксували 5 951 чоловіка, які свідомо уникали призову¹⁴.

18 березня 1944 р. з м. Вишневець до Ямполь (Тернопільська обл.) вирушили дві групи призовників. У с. Манів вони заночували і в цей час повстанці роззброїли загін супроводу, розпустивши новобранців зі словами: «Ідіть по домівках і більш на призовний пункт не з'являйтеся, а коли хто піде, того знищимо самого, а майно спалимо»¹⁵.

Пам'ятаючи сумний досвід радянізації 1939—1941 рр., краєни з недовірою ставилися до будь-яких заходів більшовицької влади та військового командування. Щоб налагодити стосунки з місцевим населенням, представники владних структур апелювали до найбільш впливової тут категорії — духовенства. Так, у Борщівському районі Тернопільщини від 9 до 18 червня 1944 р. добровільно з'явилося до військового комісаріату 848 чоловіків, які до того ухилилися від мобілізації, причому 279 з них привів священник Никифоров із с. Бабенці¹⁶. Інколи панотці, потрапляючи в становище заручників, ставали провідниками лінії влади. Ілюстрацією цього може бути сходка у с. Забороль Олександрівського району Ровенської області, під час якої місцевий священник у своїй промові закликав до єднання українського і російського народів, необхідності для завершення боротьби проти гітлеризму з'явитися до райвійськкомату¹⁷.

Польське націоналістичне підпілля також намагалося протидіяти роззброєнню «загонів самооборони», мобілізації поляків до Червоної армії і встановленню радянської влади у «полуднево-всхідних кресах», які вони вважали суто польською територією.

Цікаві спостереження за діями польських політичних кіл у галицькій столиці подано у звіті політичної референтури крайового проводу ОУН(Б) на західноукраїнських землях (ЗУЗ) від 2 серпня 1944 р. «Про останні події й ситуацію у Львові і на околицях». У документі вказува-

лося, що 17 липня німці почали евакуацію, а вже наступного дня до міста почали масово прибувати поляки, “щоб було кому будувати тут Польщу”. На вулицях вони не приховували свого піднесеного настрою. Орган Союзу патріотів польських газета “Гонор і Ойчизна” 19 липня 1944 р. закликала поляків залишатися на місцях. 22—23 липня, у дні важких боїв на вулицях Баторія, Пілсудського, Зеленої, на Галицькій та Маріїнській площах з’явилися відозви до польського населення із закликом засвідчити свою рішучість відстоювати польську державність у довоєнних кордонах. 24 липня на вулиці вийшли озброєні члени організації “Орлента” — 80—150 осіб у цивільному одязі з біло-червоними стрічками на рукавах. Польські мешканці вивісили біло-червоні прапори на будинках, в тому числі на ратуші. Порядок у місті стала забезпечувати жандармерія Армії Крайової. Поляки протестували проти проголошення радянської влади на теренах Західної України й у Львові зокрема¹⁸.

Активність польських націоналістів викликала стурбованість радянського керівництва, яке намагалось не втратити тут свій контроль. Згідно з інформацією Львівського обкому КП(б)У від 3 жовтня 1944 р., певна частина польського населення, яка прагнула відновити Польщу у довоєнних кордонах, перед звільненням Львова радянськими військами створила в місті “загони самооборони”¹⁹. Однак органи НКДБ швидко нейтралізували ці спроби, “ізолювавши” ініціаторів цих акцій. 28 липня зникли біло-червоні прапори і стрічки: 300 молодих польських активістів потрапили до в’язниці. 30 липня пройшов урочистий мітинг, присвячений визволенню Львова від гітлерівських загарбників, на який отримали запрошення і польські командири АК, що допомагали Червоній армії у вуличних боях проти німців. Наступного дня радянські власті організували католицьке богослужіння, під час якого були заарештовані всі присутні польські офіцери. 28 з них засудили як “злочинців, фашистів і зрадників” на 10—20 років таборів²⁰. Та це був лише початок. Протягом 1944—1945 рр. тільки у Львові затримано й депортовано у східні райони СРСР майже 50 тис. військовиків АК, інших польських формувань та членів їхніх родин²¹.

Однак більшість польського населення, втомлена війною, кровопролитним міжнаціональним конфліктом, вбачала у повному розгромі нацизму шанс для відродження Польської держави і підтримала зусилля Радянського Союзу. Багато поляків добровільно виявили готовність зі зброєю в руках виборювати право на існування власної держави у складі польських чи радянських збройних сил. З місць повідомляли, що “мобілізація серед поляків до польської армії пройшла успішніше, ніж серед українського населення”, “у поляків не було неявок на призовні пункти” тощо²².

Із 7 100 призовників польської національності у Рівенській області майже тисяча виявили бажання служити в армії добровільно. Масову готовність стати до лав польського війська, сформованого на території СРСР, продемонструвало польське жіноцтво. Тільки у Кременецькому районі Тернопільщини 109 дівчат влилося до польських частин, а всього таких було кілька тисяч.

Ставлення польської громадськості в Україні до мобілізаційної кампанії відображає інформація оргінструкторського відділу ЦК КП(б)У

“Про господарсько-політичне становище в західних областях України” від 7 серпня 1944 р.: “Факт створення міцної, добре оснащеної польської армії в СРСР, заходи нашого уряду по переселенню поляків з Сибіру в центральні та південні райони Радянського Союзу та надання їм матеріальної допомоги, а також отримання поляками можливості працювати в місцевих державних установах переконали польське населення в щиро дружньому ставленні до них Радянського Союзу. Заходи радянської влади населення підтримує організовано, охоче здає частинам Червоної армії хліб, м’ясо та інші сільськогосподарські продукти в порядку державних поставок. ... Щодо політики Радянської влади розповсюдженою є така думка: “Ради 1944 року — це краще, ніж Ради 1939 року”²³.

Відстежуючи настрої польського населення, радянські оперативники фіксували увесь спектр думок і оцінок: від цілковитого несприйняття методів нової радянської влади й сталінської політики до її виправдання. Водночас спостерігалася масова ностальгія поляків за міжвоєнною II Річчю Посполитою і сподівання, що Лондон і Париж, гідно оцінивши зусилля поляків у боротьбі проти нацизму, зможуть примусити Сталіна піти на поступки й відродити Польську державу. Як виявилось згодом, геополітична стратегія переможців у Другій світовій війні не врахувала цих побажань.

Тим часом відразу після вигнання гітлерівських загарбників за межі республіки в її західних областях розпочалося активне відновлення органів радянської влади і впровадження нових порядків. Відсутність на місцях керівних кадрів нижчої та середньої ланки, які б мали досвід чи володіли специфічними навичками партійної і державної роботи, диктувала необхідність залучення номенклатури з інших областей УРСР.

2 лютого 1944 р. оргбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову “Про відбір керівних партійних і радянських працівників для роботи в західних областях УРСР”. ЦК зобов’язував Харківський, Ворошиловградський, Полтавський, Сумський, Дніпропетровський, Сталінський, Запорізький обкоми КП(б)У підібрати 450 осіб з відповідними якостями, з них 140 — для роботи на посадах перших секретарів райкомів партії та 150 — на посадах голів райвиконкомів. До 15 лютого пропонувалося відрядити 300 працівників, що володіли українською мовою, і в їх числі всіх, хто у 1939—1941 рр. працював у Волинській та Ровенській областях²⁴.

Нову рознарядку обкоми партії центральних та східних областей отримали 28 березня 1944 р. ЦК вимагав до 20 квітня виділити 2 510 відповідальних працівників для роботи в партійному і державному апараті західноукраїнського регіону. Постановою передбачалося відрядження в Західну Україну по лінії наркомату освіти 1 450 вчителів. Кандидатів на керівні посади затверджувало оргбюро ЦК КП(б)У. Лише 25 квітня 1944 р. на засіданні організаційного бюро затверджено кандидатури 102 функціонерів для роботи у Львівській, Станіславській, Тернопільській, Чернівецькій областях²⁵.

Усвідомлюючи складність і масштабність завдань, які чекали свого вирішення, ЦК вдався до формування так званих оперативних груп, до яких входило від 500 до 600 номенклатурних працівників, що мали

досвід роботи в партійних, комсомольських, профспілкових, радянських структурах. На них покладалося формування й налагодження роботи апарату обласних, міських і районних партійних комітетів та державних органів. Керували групами перші секретарі обласних комітетів КП(б)У: Львівського — І. Грушецький, Ровенського — В. Бегма, Волинського — І. Профатилів, Станіславського — М. Слонь, Тернопільського — І. Компанець, Дрогобицького — С. Олексенко, Чернівецького — І. Зеленюк. Прибуваючи на місця, ще в розташуванні радянських військ, члени оперативних груп відразу приступали до виконання своїх обов'язків. Прибулі функціонери розподілялися відповідно до реальних потреб і вакансій. Згідно з інформаційною запискою організаційно-інструкторського відділу ЦК КП(б)У (7 червня 1944 р.), на цей час у Волинську область прибув 71 працівник, Дрогобицьку — 31, Львівську — 89, Ровенську — 86, Тернопільську — 120, Станіславську — 129, Чернівецьку — 71, всього 507 осіб. 271 з них стали секретарями райкомів партії, 42 — завідувачами організаційно-інструкторських відділів, 127 — зайняли посади в радянських органах²⁶.

Окрім партійно-радянської номенклатури на роботу в західні області республіки було направлено тисячі працівників вищої і середньої школи, установ культури, науки, охорони здоров'я, фахівців сільського господарства, промисловості й транспорту.

Згідно з доповіддю Хрущова на адресу Сталіна (лютий 1945 р.), здійснювати соціалістичні перетворення у краї мали 42 тис. кадрових керівників та спеціалістів управління у різних сферах життя. Протягом року ця кількість зросла до 86 тис. Принагідно додамо, що в органах НКВС і НКДБ нараховувалося 22 тис. штатних працівників²⁷.

Місцеві кадри, які залучалися до роботи владних структур, становили незначну частину: з 16 129 номенклатурних посад на початку 1946 р. місцеві висуванці займали всього 2 097, тобто близько 13 %, причому у Волинській — 10,8, Львівській — 12,1, Ровенській — 12,6, Станіславській — 7,6 %. Такий низький відсоток пояснювався кількома причинами. Керівництво республіки і цих областей "обережно" ставилося до місцевих симпатиків більшовицького режиму, не довіряючи їм відповідальних посад. З іншого боку, місцеві прихильники режиму не поспішали виявляти ініціативу, небезпідставно побоюючись репресій з боку націоналістичного підпілля. Про те, що попередження бойовиків про можливі покарання в разі підтримки заходів нової влади не були порожнім звуком, свідчили численні факти. Наприклад, від часу звільнення Львівщини до серпня 1945 р. на посади в різних установах й управлінських органах було висунуто 2 156 місцевих активістів, 150 з яких боївки ОУН та підрозділи УПА викрали або фізично знищили²⁸.

Щоб хоч якось забезпечити керівний склад партійно-радянського апарату, ЦК КП(б)У спеціальною постановою від 10 травня 1944 р. санкціонував видачу керівникам персональної зброї. 4 тис. секретарів обкомів, райкомів і міськомів партії та комсомолу, їхніх заступників, зав. відділів і секторів та інструкторів, голів обласних, районних і міських виконкомів, керівників інших державних органів отримали пістолети ТТ для самозахисту (по 500 — у Тернопільській та Львівській, 450 — у Дрогобицькій, по 400 — у Волинській, Ровенській, Станіславській, 200 — у Чернівецькій, 150 — в Ізмаїльській²⁹.

Утвердження радянської системи у краї не уявлялося без розгортання мережі так званих громадських (а насправді одержавлених) організацій. На початок листопада 1944 р. були обсажені 1605 з 1769 штатних посад у комсомольських структурах. Для цього ЦК ЛКСМУ відрядив у Західну Україну на внутрішньоспілкову й іншу роботу 2 392 посланці з інших районів республіки. До речі: з понад 11 тис. членів ЛКСМУ, об'єднаних у 1 247 первинних організаціях, лише 2 191 були місцевими³⁰.

Основна маса партійців та комсомольців зосереджувалась у містах. Оскільки села Волині і Галичини майже повсюдно перебували під впливом повстанців та ОУН, у більшості випадків створити в них партійні й комсомольські осередки протягом 1944—1945 рр. не вдалося, а ті, що виникли, були малочисельними.

Одним з напрямів радянзації краю стало профспілкове будівництво. Восени 1944 р. кілька профспілкових працівників, що прибули з центру, сформували оргбюро і низові профоргани у Дрогобичі, Львові, Луцьку, Ровно, Чернівцях. Протягом жовтня—листопада спеціальна бригада ЦК спілки працівників державних установ Півдня створила оргбюро у Станіславській, Ізмаїльській, Тернопільській областях. На початку 1945 р. ВЦРПС і ЦК галузевих спілок відрядили в західні області 41 відповідального працівника. Навесні того ж року в регіон прибула бригада ВЦРПС і 25 профспілкових кадрів для налагодження роботи обласних комітетів профспілок³¹. Серед найбільших профоб'єднань у виробничій сфері були спілка залізничників Західної України, яка мала 38 тис. членів (57 % зайнятих у галузі)³², а також спілка нафтовиків. А всього на кінець війни у західних областях 238 тис. робітників та службовців з 346,5 тис. були членами професійних осередків³³.

Партійні, комсомольські та профспілкові організації стали основними провідниками політики центру на місцях, налагодження соціалістичних форм господарювання, позаекономічного стимулювання праці. Крім того, здебільшого по їхній лінії здійснювалися широкомасштабні, агітаційно підкріплені акції, спрямовані на “зміцнення обороноздатності країни”. Зазвичай такі кампанії ідеологічний апарат приписував “ініціативі мас” знизу, однак насправді вони скеровувалися з центру й обставлялися відповідною атрибутикою (урочистою передачею військової техніки радянським воїнам, вдячними листами Сталіна, публікаціями у пресі тощо). Режим всіляко використовував бажання людей якомога швидше закінчити війну, побачитися з рідними і близькими, які перебували на полях битв.

У лютому 1945 р. ЦК профспілки працівників нафтової промисловості Центру й Півдня спеціальною постановою закликав підтримати почин вінницьких і житомирських робітників, які збирали гроші на будівництво танкової колони. Вирішено було зібрані кошти передати на виготовлення не лише танкової колони, а й авіаційної ескадрильї “Нафтовик”. Найбільший внесок зробили нафтовики Дрогобицької області — 2 млн 200 тис. крб.³⁴ Танкова колона “Радянська Львівщина” була споруджена на кошти в сумі 145 тис. крб., зібрані комсомольцями області³⁵. На перераховані грошові внески виготовлено бойові машини для танкової колони та авіаескадрильї “Радянська Дрогобиччина”, “Радянський Львів”, “Від трудящих Станіславщини”,

“Селяни Тернопільщини” та ін. Лише від 1944 до 1945 р. надходження до “Фонду оборони” у Дрогобицькій і Станіславській областях становила 45 млн крб.³⁶

Значні кошти державний бюджет отримували від реалізації облігацій державних позик. Як правило, партійні й профспілкові організації нав'язували трудовим колективам масову підписку, відраховуючи певний відсоток заробітної платні у вартість облігацій. Незрідка це робилося у неприховано примусовій формі, що дратувало людей і не додавало популярності таким заходам. Про суми, які надходили лише населення у цей спосіб, свідчить хоча б така цифра. Протягом лише перших двох годин підписки на 3-тю військову державну позику (4 травня 1945 р.) робітники й службовці Львівської області (всього — 105 тис. осіб) купили облігацій на 49 млн крб.³⁷ Такий високий рівень був забезпечений організаційними зусиллями відповідних структур.

Широко розрекламовані агітпропом патріотичні акції сприяли поповненню держбюджету й наближенню перемоги. З іншого боку (це чомусь і донині залишається непоміченим істориками), вилучення далеко не зайвих коштів і матеріальних засобів у населення Західної України об'єктивно зменшувало можливості підтримки самостійницького руху. Встановивши контроль над фінансами та сільськогосподарською продукцією, компартійне керівництво значно звужувало ресурси забезпечення повстанських формувань харчами, медикаментами, предметами першої необхідності.

Саме під таким кутом зору варто розглядати й колективізацію сільського господарства. Селянство, пам'ятаючи сумний досвід 1939—1941 рр., всіляко чинило пасивний спротив запровадженню колективних форм господарювання. Нетривалий довоєнний період “соціалістичної” організації сільськогосподарського виробництва не змінив індивідуалістичну природу західноукраїнського селянина, який звик до кооперації, а не до “комунізації”. Очевидно, це пояснює, чому на весь Копиченський район (Тернопільщина) у 1944 р. вдалося організувати лише один колгосп³⁸. Подібними “успіхами” могли похвалитися ініціатори колективізації у Львівській, Ровенській та Чернівецькій областях, де на кінець того ж року діяло по одному колективному господарству³⁹.

Самостійницьке підпілля вживало контрзаходів проти колективізації. Пропагандистські підрозділи УПА випустили летючку, звернену до мешканців сільської місцевості: “Селяни! Сталінські окупанти приготують для вас колгоспне ярмо! Не йдіть до колгоспів! Не слухайте облудної пропаганди сталінських паразитів! Мужньо протиставляйтесь терорів НКВД! Хай живе вільний селянин в Українській Самостійній Соборній Державі!”⁴⁰

Ідеологічні зусилля підкріплювалися терористичними акціями проти партійно-радянських функціонерів, які прибували на село з метою організації колгоспів, й фізичним “впливом” на самих селян. Зазвичай повстанські й оунівські боївки попереджали тих, хто погодився увійти до колгоспу, а коли вони не дослухалися наведених аргументів, палили майно, або й убивали колгоспників.

Перебуваючи між двох вогнів, селяни всіляко уникали вступу до колгоспів, допоки не пересвідчилися в тому, що сталінський режим

безповоротно й міцно закріпився у краї, а позиції повстанців та їхнє майбутнє стали непевними.

Протягом 1945 р. у західних областях вдалося заснувати 130 колективних господарств, що становило 0,5 % усіх селянських дворів. Новостворені “осередки соціалістичного господарювання” були малопотужними і попервах мали, швидше, засвідчити радянську присутність, аніж створити конкурентоспроможний сектор економіки. Для прикладу: 8 з 12 колгоспів Львівщини об’єднували від 15 до 30 селянських дворів⁴¹.

Переконавшись, що вдруге загнати селян до колгоспів буде значно важче, ЦК КП(б)У й Раднарком УРСР 7 травня 1945 р. видали постанову про так звані земельні громади. Вони мали створюватися в кожному селі, де існувало не менше 25 господарств. Нав’язуючи застави кругової поруки, влада покладала на земельні громади відповідальність за організацію раціонального використання громадських земельних угідь (луків, пасовищ, водойм, лісів, рік), благоустрій сіл, організацію протипожежних заходів, виконання інших повинностей і зобов’язань. За це держава обіцяла надавати певним категоріям селян (інвалідам, родинам фронтовиків та військовослужбовців, сиротам, людям похилого віку, безкінним господарям) допомогу в обробітку землі, ремонті сільськогосподарського інвентаря⁴². Далеко не скрізь і не в декларованих обсягах така допомога надавалася — надто вже обмеженими були ресурси центру й можливості місцевої адміністрації. Однак надходження посівних матеріалів, реманенту, сільськогосподарських механізмів і техніки, організація МТС, інші соціально-економічні заходи не залишалися непоміченими й поступово руйнували стіну відчуження і напруги у взаєминах між владою та місцевим населенням.

Центр розробив і вже в останні місяці війни розпочав впровадження комплексу заходів, спрямованих на розвиток промислової і транспортної інфраструктури в Західній Україні. Згідно з рішенням ДКО від 13 грудня 1944 р., розгорнулися роботи по перетворенню Львова на велике індустріальне місто союзного значення⁴³. Однак у Москві переслідували не лише економічні інтереси. Аби нейтралізувати домагання польських патріотичних і радикальних сил залишити Львів містом польського посідання та впливу, вирішено було шляхом низки соціально-економічних і міграційно-демографічних заходів змінити його етнонаціональне обличчя.

До кінця 1945 р. у галицькій столиці стали до ладу 157 промислових об’єктів. Щоб забезпечити їх необхідними кадрами, з різних куточків країни відрядили близько 2 тис. інженерів і 13,8 тис. кваліфікованих робітників⁴⁴. За підрахунками проф. В. Кубійовича, до визволеного від гітлерівців Львова протягом кількох років прибуло понад 150 тис. росіян і зросійщених громадян України⁴⁵. За словами львівського історика І. Терлюка, міграційна хвиля “скеровувалася в основному до Львова та в інші обласні центри, а також в районні центри, де була найбільша потреба у формуванні силових органів влади, партійних комітетів, обласних, міських і районних адміністративних установ та організацій”. Вчений вважає, що метою саме такого характеру заселення було “формування соціальної бази підтримки по суті колоніаль-

ної політики союзного імперського центру в західних областях”⁴⁶. Коли бути точним у дефініціях, то оцінювати політику Москви у регіоні треба не як “колоніальну”, а як таку, що спрямовувалася на повну інтеграцію в суспільно-політичну, соціально-економічну, етноконфесійну і навіть ментальну матрицю Великої України та всієї радянської імперії. При цьому методи, до яких вдався сталінський режим, залишалися цілком колоніальними. Займаючи керівні посади в партійних і радянських структурах, на виробництві, в культурно-освітніх установах, прибульці стали надійними провідниками не лише комуністичної ідеології, соціально-економічних реформацій, а й національної політики Кремля. Західну Україну передбачалося вивести з-під впливу як польських, так і українських націоналістичних сил. І найкращим засобом виявилось поєднання соціально привабливих програм, популістських декларацій, масованого ідеологічного оброблення суспільної свідомості та жорстокого фізичного придушення будь-яких виявів опозиційності, а надто — “сепаратистських” рухів.

Серед тих категорій західноукраїнського соціуму, для повернення яких на свій бік партійно-радянським органам і спецслужбам доводилося докладати особливих зусиль, була інтелігенція. Вихована в дусі демократії, плюралізму думок й політичної толерантності, західноукраїнська інтелектуальна еліта, за визначенням, не сприймала тоталітаризму будь-якого спрямування — чи то нацистського, чи більшовицького.

Восени 1944 р. у краї налічувалося 33 тис. представників “вільних професій” та службовців (у тому числі 12 тис. тих, які прибули з інших областей УРСР і Радянського Союзу). Позбавлена власних професійних і творчих об’єднань, інтелігенція була постійним об’єктом ідеологічного тиску на різних зборах і нарадах, які так любили проводити більшовицькі апаратники. Перше велике зібрання відбулося 30 листопада 1944 р. у Львові. Перед учасниками обласної наради інтелігенції виступив секретар обкому партії І. Грушецький, який закликав до боротьби з українськими націоналістами. Загалом в області було проведено близько 20 подібних зібрань, в яких взяло участь майже 3 тис. осіб, виступило 246 лікарів, учителів, агрономів, службовців, студентів⁴⁷.

Влада надавала підвищеної уваги освітній сфері, вбачаючи у ній один з дійових факторів свого впливу на свідомість людей, формування відповідного морально-психологічного мікроклімату. У 1944/45 навчальному році у південно-західних областях України діяла 5 961 школа, два університети, один педагогічний і п’ять учительських інститутів. Попри наявність необхідних педагогічних кадрів на місцях за дорученням ЦК партії наркомат освіти надіслав у цей регіон понад 8 тис. вчителів, 1 800 випускників педвузів та 2,5 тис. тих, хто закінчив короткотермінові педагогічні курси, з інших регіонів республіки. У місцеві вузи прибуло 160 викладачів і репетиторів, а на керівні посади у відділи народної освіти — 329 осіб. У такий спосіб влада намагалася внести у навчально-виховний процес радянські підходи й ідеологію.

Вважаючи освітянські заклади форпостом своєї політики, більшовики особливі сподівання поклали на вчителів. У січні 1945 р. ЦК КП(б)У провів у Львові міжобласну нараду вчительського активу, який

репрезентував 23-тисячний загін освітян регіону. Симптоматично, що тема основної доповіді, яку виголосив заступник голови Раднаркому УРСР Д. Мануїльський, звучала так: “Українсько-німецькі націоналісти на службі фашистської Німеччини”. Перед учасниками наради виступили письменники: С. Борзенко, О. Вишня, А. Малишко, М. Рильський, В. Сосюра, яких партія зобов’язала виконувати ідеологічні функції.

З початком 1945 р. при Львівському обкомі КП(б)У проводилися щомісячні наради інтелігенції, під час яких обговорювалися політичні й господарські питання. У квітні відбулася загальноміська нарада технічної інтелігенції⁴⁸.

Заграючи з місцевою інтелігенцією, всіляко демонструючи пріоритети української культури, традицій і звичаїв, радянська влада прагнула впрягти її до своєї колісниць, примусити не лише сліпо коритися й слухняно виконувати партійні настанови, а й перейнятися самим духом соціалістичних перетворень.

Ще одним об’єктом підвищеної уваги партійних органів стало жіноцтво. Обласні керівники докладали значних зусиль, аби залучити жінок на свій бік, а через них вплинути на їхніх рідних та близьких, що зі зброєю в руках воювали проти сталінського режиму. 5 квітня ЦК КП(б)У оприлюднив постанову “Про роботу серед жінок у західних областях України”, відповідно до якої при обкомах партії створювалися відділи по роботі серед жінок, а в райкомах запроваджено інститут організаторів жіноцтва. У складі жіночих рад, які створювалися на підприємствах, установах, на селі, діяли культурно-побутові, земельні, кооперативно-торгівельні та інші секції.

Агітпроп надавав цьому напрямові роботи широкого суспільного резонансу. Так, нараду жіноцтва Станіславської області транслювало місцеве радіо, а всі 630 делегатів після цього брали участь у міських і районних зборах жінок. 939 делегаток були запрошені на аналогічний форум в Луцьку. 52 з них, які були багатодітними матерями, урочисто нагородили орденами й медалями⁴⁹.

Протягом 1944—1945 рр. у всіх областях Західної України відбулися з’їзди, зльоти, зустрічі молоді, селян, людей похилого віку. І в кожному випадку йшлося про ангажування найбільш активних сил для реалізації партійної лінії. Для прикладу, учасників наради молоді Волині (близько 600 делегатів) закликали до рішучої боротьби проти оунівців. 30 делегатів, визнаних кращими бійцями винищувальних загонів, були відзначені автоматами⁵⁰.

21 червня 1944 р. І. Грушецький, призначений першим секретарем обкому КП(б)У ще зайнятої ворогом Львівщини, адресував М. Хрущову листа, в якому містилася така пропозиція: “Враховуючи, що Львівська область особливо засмічена українсько-німецькими і польським націоналістичними елементами та їх посібниками й має різний національний склад населення, обласний комітет КП(б)У вважає за необхідне після звільнення Львівської області від німецьких окупантів провести детальну перереєстрацію всього населення. Проводячи перереєстрацію, ми ставимо собі завдання ... виявити легально мешкаючих ставлеників німецьких окупантів і учасників різних націоналістичних і бандитських формувань”⁵¹. Минуло півроку, перш

ніж у Києві було вирішено використати й такий засіб контролю над ситуацією. Постанова ЦК КП(б)У від 10 січня 1945 р. "Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами у західних областях України" зобов'язувала наркома внутрішніх справ УРСР і начальників обласних управлінь цього відомства до 15 лютого провести в сільській місцевості регіону облік населення від 15 років. В ході обліку рекомендувалося "точно встановити, де знаходиться той чи інший громадянин або громадянка. Родичів тих осіб, точне місцезнаходження яких не буде встановлене, попередити під розписку: якщо ці особи не з'являться до органів радянської влади, вони вважатимуться учасниками банд і до їхніх родичів будуть ужиті репресії, включно до арешту й виселення... Громадянин, який знає, де переховуються бандитські групи чи окремі бандити, зобов'язаний повідомити про це органи радянської влади, інакше він буде вважатися співучасником бандитів з усіма витікаючими звідси наслідками" ⁵².

Конкретні заходи щодо організації акції викладено у постанові ЦК КП(б)У від 19 січня 1945 р. "Про проведення реєстрації населення в західних областях України". Обкоми і райкоми партії мали надавати всіляку допомогу органам НКВС у цій нелегкій справі. Про важливість паспортизації свідчить те, що у всіх звітних документах про боротьбу з українським націоналізмом включалися дані про результати проведеної роботи в цьому напрямі.

Стислі терміни, визначені для її завершення, вимагали значного напруження сил і залучення великої кількості людей. Але й за цих умов організувати перепис відразу вдалося не скрізь. Так, у Тернопільській області перепис здійснювався тільки у 692 сільських радах з усіх 973. Та навіть при цьому було виявлено 3 115 відсутніх з невідомих причин членів родин. До 21 лютого 1945 р. на Тернопільщині вдалося зареєструвати 485 893 родини. Виявилось, що 1 267 громадян перебували на нелегальному становищі. 872 родини, з яких походили нелегали, були виселені у східні райони Радянського Союзу ⁵³.

У порядку контролю і з метою прискорення процесу реєстрації це питання розглянуто на засіданні політбюро ЦК КП(б)У. З'явилася спеціальна постанова від 26 лютого 1945 р., в якій вказувалося на недоліки у проведенні перепису: у Станіславській області облік населення проведено у 520 сільрадах з 695, Волинській — в 798 з 1516, у Дрогобицькій реєстрацію здійснено формально, як і в багатьох районах Тернопільщини. Широкомасштабна облікова акція допомогла виявити серйозні упущення. У Волинській області не було створено 15 сільських рад, Станіславській — 31. ЦК КП(б)У санкціонував продовження реєстрації до 15 березня ⁵⁴. Після цього відбувся перепис міського населення краю.

Про підсумки обліку населення йшлося у доповідній записці Хрущова Сталіну. В ній керівник республіки повідомляв, що від 1 до 10 травня проведено "облік робітників і службовців, зайнятих на підприємствах промисловості, транспорту і в радянських установах західних областей УРСР. У результаті проведення обліку виявлено понад 14 000 осіб ворожих елементів..., які ухилялися від призову до Червоної армії та прийшли на підприємства і в установи зі шпигунсько-диверсійними цілями" ⁵⁵.

Діючи “широкою сапою”, енкаведисти затримували не лише справжніх учасників самостійницького підпілля, їхніх активних і пасивних симпатиків, а й ні в чому не винних людей, а також їхніх родичів та близьких, насаджували настрої шпигуноманії, підозрілості й страху перед можливими репресіями. Все це робилося свідомо і цілеспрямовано, аби якомога швидше підірвати соціальну базу національно-визвольного руху.

Брутальність і жорстокість, з якою проводилося “умиротворення” Західної України, явно шкодили іміджові режиму в очах місцевого населення. Ігноруючи місцеві традиції, звичаї, мову, прибулі партійно-радянські керівники, офіцери НКВС, міліціонери, незрідка порушували і “соціалістичну законність”, перевищували службові повноваження, зловживали владою. Брак внутрішньої культури, освіти, поваги до закону інколи перетворювали цих озброєних людей на небезпечну соціальну силу. Архівні документи містять багато прикладів свавільної поведінки цивільних посадовців та військовослужбовців, які переносили свою “класову ненависть” з “українських буржуазних націоналістів” на всіх мешканців краю. Так, начальник політвідділу внутрішніх військ НКВС СРСР генерал-майор Скородумов 26 травня 1944 р. отримав донесення про партійно-політичну роботу по забезпеченню оперативного-бойових дій внутрішніх військ у районі Кременецьких лісів. У документі наводилися випадки реквізицій сільськогосподарської продукції військовослужбовцями у цивільного населення, пияцтва, інших порушень військової дисципліни. Наприклад, в.о. командира взводу пішої розвідки сержант Жиров, у минулому виключений з ВКП(б) за систематичну пиятику, купив самогону і споїв увесь особовий склад довіреного йому конвою. Командир мінометної роти 217-го окремого стрілецького батальйону (ОСБ) капітан Бармінов (його також виключили з партії за “викривлення дисциплінарної практики і пияцтво”) під час операції напився й побив батогами рядового Радостіна та парторга 1-ої роти лейтенанта Бочкова. 26 квітня під час завершення операції помічник начальника зв’язку 21-ої бригади капітан Ашеулов у п’яному стані приставив пістолет до грудей командира взводу зв’язку Зайцева, примушуючи того також випити. В ході операції в с. Данилівка лейтенант Отсафуров у п’яному стані поранив одного з сержантів 226-го ОСБ⁵⁶.

Згідно з повідомленням оргінструкторського відділу ЦК КП(б)У до ЦК ВКП(б) (жовтень 1944 р.), колишній прокурор м. Луцька Коробов, користуючись службовим становищем, через управляючих справами організував серед населення збір постільної білизни для працівників прокуратури. Обком партії звільнив Коробова з посади, зобов’язавши повернути майно власникам. Керівництво республіканської прокуратури призначило Коробова прокурором Колківського району.

У тому ж Луцьку міський відділ торгівлі не видавав хлібних карток корінним мешканцям, робітникам і службовцям на тій підставі, що вони місцеві й самі зможуть себе прогодувати. Аналогічні аргументи висував і директор швейної фабрики Фунт, який наказав не брати замовлень від місцевих громадян, мотивуючи це тим, що вони обшивають в першу чергу приїжджих⁵⁷.

Воєнком Болехівського району (Станіславщина) Воронін, його заступник Сага та інші співробітники райвійськкомату брали хабарі, шантажували й безпідставно арештовували громадян, чинили мародерства. Під час мобілізації призовна комісія звільнила і забронювала як "цінного фахівця" В. Мацака, який через співробітницю військкомату передав воєнкомові золотий наручний годинник, шмат хрому на чоботи і 2 літра горілки. На початку вересня 1944 р. воєнкомат одержав завдання реквізувати у населення 70 коней для потреб фронту. Після відправки вказаної кількості коней на збірному пункті залишилося ще 60 голів. Замість того, щоб повернути їх власникам, Воронін 7 коней продав, а решту роздав будь-кому, аби не власникам.

28 вересня з метою дискредитації директора ліспромгоспу, фронтовика, кавалера чотирьох орденів Гордєєва його арештували і примусили дати наказ про явку всіх лісорубів протягом 24 годин до райвійськкомату. Наступного дня за вказівкою Вороніна арештовано інструктора райкому ЛКСМУ Ягодкіна лише за те, що він зайшов до клубу, де працювала призовна комісія. Самовільно звільняючи від броні робітників нафтопереробного та шкіряного заводів, ліспромгоспу, Воронін поставив під загрозу роботу місцевих промислових об'єктів⁵⁸.

Звичайними стали несанкціоновані обшуки, реквізиції сільськогосподарського збіжжя, продуктів харчування, речей, домашньої худоби і птиці тощо. Ось лише кілька типових ілюстрацій того, що коїли посадовці та військовослужбовці. Так, працівники Ківерецького райвідділу НКВС (Волинська обл.) Шкуратов і Поляков здійснили незаконний обшук у селянок М. Малоховської та М. Часюк (с. Жидичів), вилучивши 5 пар брук, кілька сорочок, чоботи, лезо, сало, велосипед і все це привласнили⁵⁹. Сержанти 187-го ОСБ внутрішніх військ НКВС Данилов, Косарів і Супрун у квітні 1944 р. в с. Ступіно (Кременецький р-н Тернопільщини) під час обшуку вилучили в однієї з господинь 16 кг сала і лише після звернення останньої до командування повернули його⁶⁰.

Про характер "самозабезпечення" функціонерів різного рангу в західних областях розповіла у своїй заяві на адресу завідувача відділу кадрів ЦК КП(б)У А. Романчук (16 березня 1945 р.). Після закінчення 6-місячних курсів при ЦК КП(б)У в Києві відділ кадрів ЦК відрядив її на роботу в Тернопільську область на посаду голови райвиконкому. На початку березня вона дістала направлення в Монастирський район замість загиблого попередника на цій посаді. Влаштувавшись тимчасово на квартиру кучера райвиконкому, Романчук запитала його, як дістати харчів. Той відповів: "Я поїду до голів сільрад і скажу, що голові (РВК * — Авт.) потрібні продукти, вони зберуть на селах і я привезу Вам. Так робив голова до Вас і так роблять секретарі (райкомів КП(б)У. — Авт.), я і сам їм дістаю. Будете мати і курей і гусей, корову, борошно, я тільки-но привіз Кирилову (заст. голови РК **) по забезпеченню 220 кіло білого борошна, а потрібні були гроші секретарю тов. Карпенку (секретар РК КП(б)У), то я продав 300 кіло борошна і дав йому гроші". Далі заявник додавала: "За розповідями цього ж кучера, хто їде на операцію проти бандерівців, той дуже добре живе, оскільки

* РВК — райвиконком.

** Йдеться про райвиконком.

там по селах ловлять гусей, курей у родин бандерівців, це все відбирають собі, всі працівники мають корів, а також і йому дали дійну корову". У розмові зі слідчим райвідділу НКВС Романчук дізналася, що перший секретар райкому партії Карпенко дістав поранення не в ході операції, а під час святкування Нового року. Той же слідчий розповів про безчинства оперативників. У районі діяв спиртзавод, тому пиячив практично увесь апарат. Під час одного з виїздів "на боротьбу з бандитизмом" група партійно-радянського активу безпідставно вилучала майно громадян. Частина речей була виявлена на возі 2-го секретаря і зав. оргінструкторського відділу Монастирського РК КП(б)У. Лише після великого скандалу вони повернули відібране власниці. На закінчення Романчук зазначила: "Зав. відділу агітації і пропаганди РК КП(б)У каже, що коли поїдеш на село проводити роботу, то зрідка де тебе нагодують, а потрібно приставити пістолет до лоба, тоді будеш ситий. Коли я сказала заступнику по держзабезпеченню тов. Кирилову, що я спробую ліквідувати ці безчинства, він відповів, що всі так зжилися з ними, що ти не зустрінеш ні в кого підтримки, а якщо будеш їм заважати, то коли поїдеш на операцію, то тебе вб'ють свої і порадив мені, допоки я не прийняла посади, виїхати і розповісти там, де б хто навів порядок у цьому районі". З тим Романчук і вернулася до Києва ⁶¹.

Партійний центр, як міг, прагнув навести порядок на місцях, однак контролювати все і всіх, звісно ж, не міг. Відчувши себе повними "господарями" становища (а саме ЦК партії своєю політичною лінією і поширював такі настрої!), місцева номенклатура всіх рангів поводитися так, що давала підстави називати себе "окупантами" й "колонізаторами". Даною обставиною вміло користувалася пропагандистська референтура ОУН, спираючись на антирадянські настрої серед населення та забезпечуючи собі його підтримку.

З просуванням лінії фронту на захід у краї розгорталася жорстока боротьба за вплив і контроль над територією. Спроби Кремля розв'язати всі проблеми "з ходу", наскоком, не увінчалися успіхом. Заходи, які створювали позитивний образ соціально орієнтованого режиму, не мали системного характеру, а деякі з новацій (скажімо, в аграрній сфері) викликали несприйняття і спротив населення. Масовані кадрові ін'єкції, що, по суті, перетворювалися на імпорт управлінського апарату з інших областей республіки, поглиблювали його відчуженість від місцевої спільноти. Незнання й ігнорування особливостей регіону та часті випадки службових зловживань посадовців, їхня асоціальна поведінка не сприяли зростанню авторитету влади. Репресивні заходи, на які ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У здебільшого скеровували сили структури, фізично підривали й знижували соціальну базу національно-визвольного руху, однак не змінили загального негативного ставлення мешканців західних областей до сталінського режиму. Все це слугувало каталізатором ескалації збройного протистояння радянської влади і самостійницького підпілля не лише на завершальному етапі війни, а й по її закінченні.

"Український сепаратизм" настільки непокоїв Кремль, що Сталін намагався використати і зовнішньополітичні важелі, які могли хоча б

2. Самостійницький рух у 1944 р.

опосередковано вплинути на його подолання чи послаблення. Йдеться про спроби радянського вождя домогтися для УРСР членства в ООН. Уперше це побажання делегація СРСР озвучила на конференції в Думбартон-Оксі (жовтень 1944 р.). Тоді союзники СРСР по антигітлерівській коаліції висловилися проти надання членства в ООН усім тодішнім 16-ти радянським республікам. На Ялтинській конференції пропозиція прийняти Українську й Білоруську РСР як співзасновників нової міжнародної організації прозвучала вже у вигляді вимоги. На перший погляд, вона сприймалася як спроба отримати додаткові голоси в ООН. Трохи згодом союзники зрозуміли мотивацію радянського керівника. Е. Стеттініус у своїх мемуарах трактує це так: "Розглядаючи питання встановлення додаткових місць в ООН для Радянського Союзу, президент Рузвельт у приватній розмові сьогодні ввечері (7 лютого 1945 р.) сказав мені, що Сталін відчуває своє становище в Україні дуже важким і непевним. Голос для України, сказав Сталін Рузвельтові приватно, є для нього необхідною умовою збереження єдності СРСР"⁶². Цей факт переконливо вказує на труднощі, які мали більшовики під час радянізації Західної України. Сталін змушений був комбінувати усі форми й методи впливу на ситуацію, не покладаючись лише на грубу силу. Втім, саме остання стала головним засобом досягнення поставленої мети. Фізична ліквідація всіх, хто намілився виступити проти комуністичної колоніальної системи, видавалася за найбільш надійний спосіб опанування регіону.